



MIROSLAW BABIARZ¹, PAWEŁ GARBUZIK²

Wartości w procesie kształcenia

The values in the educational process

¹ Doktor habilitowany, profesor UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

² Magister, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Streszczenie

Harmonia życia i współdziałania wspólnoty zależy od zestawu wartości, z jakim mamy do czynienia w danym społeczeństwie, a więc z tym wszystkim, co łączy ludzi. Od systemu wartości, jakim kierujemy się w życiu, bardzo często zależą: jakość naszego życia społecznego, postaw obywatelskich, efekty realizowanych projektów zawodowych i społecznych, jakość życia rodzinnego i zadowolenia osobistego. Dlatego edukacja staje dziś przed koniecznością podejmowania działań, aby pożądane wartości mogły być przez uczniów rozpoznawane, świadomie wybierane i respektowane, stanowiąc trwałe źródło inspiracji.

Słowa kluczowe: edukacja, wychowanie, kształcenie, wartości, zaufanie, tożsamość, współpraca, otwartość, tolerancja, społeczeństwo, rozwój.

Abstract

Harmony of life and interaction of the community depends on a set of values with which we are dealing in a given society, and so with everything that brings people together. Since the system of values which guide us in our lives often depend on: the quality of our social life, citizenship, effects realized projects professional and social, family life and personal satisfaction is why education is now the necessity of taking action to desired values could be by students recognized consciously chosen and respected, acting permanent source of inspiration.

Key words: education, education, education, values, trust, identity, cooperation, openness, tolerance, society development.

Wstęp

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci nastąpiły poważne zmiany na każdej z płaszczyzn ludzkiego życia, jednak tempo tych przemian nigdy wcześniej nie było tak intensywne. Dziś szybko zmieniająca się rzeczywistość stawia przed procesem kształcenia niezwykle istotne zadania, których celem jest przygotowanie młodego człowieka do życia społecznego i zawodowego w szybko zmieniającej się rzeczywistości, opartego o uporządkowany system wartości. W toku

wychowania i edukacji każdy człowiek nabywa system wartości, który w dorosłym życiu odgrywa wyjątkową rolę. Stanowi bowiem punkt odniesienia, dzięki któremu jednostka wie, gdy przychodzi zmierzyć się z trudną sytuacją. Współcześnie niestety jesteśmy świadkami kryzysu wartości jako określonego systemu norm i postaw, a z obecnych ulotnych dóbr i elementów powstaje „nietrwały” współczesny człowiek. Kryzysowi uległa przede wszystkim wartość zaufania, tożsamości, otwartości, a co za tym idzie – tolerancji i współpracy. Młodzi ludzie tracą potrzebę i zdolność wyrażania swoich potrzeb, opinii i emocji podczas bezpośredniego spotkania z drugim człowiekiem.

Wartości stanowią w pedagogice kluczowy problem w procesie wychowania i edukacji. W procesie kształcenia odwołujemy się do wartości, które mogą być akceptowane przez uczniów, z którymi mogą się identyfikować bądź je odrzucać. Dlatego edukacja staje dziś przed koniecznością podejmowania działań, aby pożądane wartości mogły być przez uczniów rozpoznawane, świadomie wybierane i respektowane, stanowiąc źródło inspiracji. Jak stwierdza W. Pasterniak [1991: 10], „edukacja bowiem, wychowanie, jest nade wszystko procesem podwyższania świadomości człowieka, a zatem procesem jego ucłowieczania czy – mówiąc najprościej – przemiany ze stanu gorszego na stan lepszy”. Inaczej, przytaczając słowa naszego wielkiego rodaka Jana Pawła II [1980], „w edukacji i wychowaniu chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby bardziej, a nie tylko więcej umiał, aby więc poprzez wszystko, co ma, co posiada, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem, to znaczy, ażeby również umiał bardziej być nie tylko z drugim, ale i dla drugich”.

Edukacja rozumiana jako doskonalenie człowieka we wszystkich jego wymiarach fizycznym, psychicznym i duchowym jest procesem trwającym przez całe życie, a do jej najistotniejszych zadań należy kształtowanie wartości uniwersalnych. Jak podkreślał ks. J. Tischner [2001: 78], „życie podsuwa pewne wartości, ale od człowieka zależy, czy je dostrzeże, zrozumie, czy będzie je pielęgnował”.

Powszechnie wartościom przypisuje się ogromną rolę i funkcję w życiu każdego człowieka. To one wzbudzają emocje, kształtują trwałe relacje społeczne z innymi ludźmi oraz instytucjami, budują współdziałanie w przestrzeni, którą dzielimy, kształtują tożsamości w indywidualnym i społecznym aspekcie oraz przyczyniają się do rozwiązywania konfliktów i integracji społecznej. Jak podkreśla K. Chatas [2003: 30], „wartości cenione przez człowieka, wybierane, urzeczywistniane, uaktywniają wyobraźnię, skojarzenia, intuicję, mobilizują i wyzwalają siły motywacyjne”. To one określają stosunek do świata, decydują o ocenie przeszłości oraz celów i kierunków działania w przyszłości. Wartości odgrywają w życiu społecznym i zawodowym ogromną rolę, a edukacja i systematyczna praca wychowawcza powinna kształtować w człowieku siłę, jaką daje trwały system wartości.

Jedną z kluczowych wartości wydaje się być zaufanie rozumiane jako otwartość, uczciwość, przestrzeganie reguł wzajemności czy odpowiedzialność. Występuje ono we wszystkich aspektach naszego życia, umożliwiając m.in. postawę akceptacji drugiego człowieka, w tym przedstawicieli różnych kultur, ale również osób z naszego otoczenia, które preferują inny styl życia, funkcjonują na marginesie społecznym, są osobami niepełnosprawnymi czy osobami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Dzięki zaufaniu „każdy pozostaje sobą dzięki drugiemu. My – dzięki Wam, Wy – dzięki Nam. Jesteśmy nie tylko ze sobą, ale i dla siebie” [Tischner 1994: 11]. „Krótko mówiąc, ludzie ufający innym są lepszymi obywatelami, a ci zaangażowani w życie społeczności są zarazem bardziej ufni i godni zaufania” [Putnam 2008: 137]. Ponadto nie czujemy się zagrożeni, pamiętamy o własnej tożsamości, a dodatkowo „właśnie ono spełnia rolę katalizatora, dzięki któremu stajemy się bardziej otwarci i częściej wchodzimy we wzajemne interakcje, co jest kluczem do sukcesu we współczesnym świecie” [Szomburg 2016: 139–140].

„Musimy też nauczyć się zasady wzajemności i lojalności w wykonaniu wzajemnych zobowiązań. Bez tego nie będzie tak dziś deficytowego wzajemnego zaufania” [Szomburg 2016: 139–140]. „Tylko wtedy ludzie będą w stanie współpracować na rzecz swojej lokalnej społeczności, podejmować różnego rodzaju akcje społeczne, rozwiązywać problemy, a także przyczyniać się do poprawy funkcjonowania systemu społecznego, politycznego i gospodarczego” [Mularska-Kucharek 2011: 78]. Ma to istotne znaczenie w sytuacji ciągłych przemian we współczesnym świecie, gdzie dominuje niepewność, brak poczucia bezpieczeństwa, stabilności i określonego porządku.

Z zaufania w relacjach rodzi się tożsamość danej jednostki, która w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym stanowi szczególną wartość i jest warunkiem integracji. To tożsamość, czyli świadomość więzi łączących jednostkę z innymi ludźmi, swojej przynależności do danej grupy, a także odrębności tej grupy od innych, stanowi fundament, bez którego nie może być dialogu i współdziałania, a tym samym rozwoju lokalnej społeczności, narodu i państwa. Co niezwykle istotne, z poczucia tożsamości wyrasta odpowiedzialność za wspólne działania i dobra. „Podzielana, atrakcyjna tożsamość społeczna i kulturowa pobudza solidarność między ludźmi, a także między społecznościami” [MKiDN] i przekuwanie kapitału indywidualnych możliwości w korzyść dla całej społeczności. „Kształtowanie tożsamości, czyli świadomości swojej przynależności do danej grupy i odrębności od innych stanowi fundament, bez posiadania którego trudno mówić o dialogu. Trzeba bowiem wiedzieć, kim się jest, umieć wyróżnić cechy identyfikacyjne swojej grupy i je zaakceptować, słowem: poznać i zrozumieć swoją kulturę, by wiedzieć, kto i z powodu jakich różnic jest «inny»” [Schmid 2004: 40–41].

Edukacja i wychowanie powinny przedstawiać i akceptować wielość stanowisk, odrzucać uogólnienia, uprzedzenia i stereotypy oraz jedną niepodważalną, uniwersalną prawdę o świecie. Jak przekonuje J. Schmid [2004: 42], edukacja nie może przekazywać gotowych wzorców myślenia czy postępowania, lecz powinna uczyć otwartości, tolerancji, dialogu i odpowiedzialności jako warunków współczesnego, nowoczesnego patriotyzmu. Z funkcjonowaniem jednostek i grup w różnorodnym społeczeństwie nierozzerwalnie wiąże się tolerancja. To własna siła, przede wszystkim siła własnej pewności istnienia, czyni nas zdolnymi do tolerancji [Bauman 1995: 161]. Tolerancja to nie tylko sposób postępowania, lecz głównie stan umysłu i postawa wobec świata, która rodzi się i rozwija wówczas, gdy szanuje się odmiennosc innych. Jak podkreśla literatura przedmiotu, „kwintesencją tolerancji jest prawo człowieka do postępowania zgodnie z wyrażanymi przez niego przekonaniem, nawet jeśli nie podobają się one innym. Bycie tolerancyjnym oznacza niewywieranie na nikogo presji w celu zmiany jego przekonań, szacunek dla odmiennych, a nawet przeciwnych opinii i zwyczajów oraz wolność od uprzedzeń” [Ambrosewicz-Jacobs 2003: 21–22]. Zatem tolerancja to aktywna postawa szacunku, akceptacji oraz doceniania wielości kulturowej, jednostek, społeczeństw i państw. „Tolerancja jest ściśle związana z uznaniem uniwersalnych praw człowieka i fundamentalnych wolności innych ludzi, nie jest jednak tożsama z tolerancją wobec niesprawiedliwości społecznej” [Ambrosewicz-Jacobs 2003: 24].

Równie istotne jak kształtowanie wartości tolerancji i otwartości jest obecnie przygotowanie młodzieży i dorosłych do dialogu. Aby jednak kształtować umiejętność prowadzenia dialogu i by można było ją rozwijać, konieczny jest model edukacji, w którym priorytetem i wyznacznikiem funkcjonowania będzie partnerstwo. Relacje międzyludzkie w szkole powinny być tworzone na fundamencie partnerstwa, którego podstawą jest poczucie bezpieczeństwa, podmiotowość, w tym także dialog i zaangażowanie wszystkich stron. W takiej sytuacji nauczyciele nie powinni tylko przekazywać wiedzę, ale przede wszystkim wskazywać, jak ją zdobywać, uczyć, gdzie szukać odpowiedzi, motywować do poszukiwania, akceptować odmienne opinie, a także zaszczepiać i pielęgnować ciekawość świata. Zadania, które są stawiane przed uczniami, powinny stanowić dla nich wyzwanie, być interesujące, a ich rozwiązanie wzmacniać ciekawość i zainteresowanie światem i ludźmi.

Dziś edukacja stoi przed wielkim wyzwaniem. Niestety, wydaje się, iż proces kształcenia wzmacnia postawę indywidualnego konkurowania. Dzieci nie dzielą się wiedzą, uczą się osobno, samotnie ją zdobywając. Trzeba zatem zerwać z promowaniem pracy indywidualnej oraz równaniem do średniej i upowszechnianiem opcji minimalistycznych. Konieczne jest budzenie jeszcze większej społecznej energii i istotne uspołecznienie szkoły, umocnienie u wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie edukacji poczucia tożsamości, odpowie-

działności i zaangażowania oraz zwrócenie szczególnej uwagi na umiejętności społeczne i obywatelskie, a nie tylko sprowadzanie osiągnięć ucznia do wiadomości i umiejętności przedmiotowych. Bowiem na pytanie o to, czy istotniejsze są kompetencje miękkie, czy twarde, odpowiedź brzmi: rozwijanie jednym bez drugich nie jest możliwe. Zatem jednym z najważniejszych zadań stojących przed wychowaniem jest nie tylko rozwinięcie sfery intelektualnej dziecka poprzez dostarczenie mu określonej wiedzy, lecz przede wszystkim pomoc w kształtowaniu i rozwinięciu sfery emocjonalno-dążeniowej. Ponadto konieczne jest wzmocnienie roli współpracy zamiast rywalizacji, więcej współdziałania uczącego podziału zadań i odpowiedzialności za nie.

Współpraca to umiejętność niezbędna każdemu człowiekowi już od najmłodszych lat. Planując działania wychowawcze, szkoła musi na co dzień podejmować takie starania, zarówno organizacyjne, jak i dotyczące form i metod pracy, aby wszystkie dzieci miały możliwość systematycznie, każdego dnia i w wielu różnych sytuacjach i płaszczyznach utrwalać system wartości i wzory postępowania. To one zadecydują o tym, czy współpraca będzie możliwa. Musimy pamiętać, iż dziecko uczy się dostrzegać i oceniać różne zjawiska społeczne z perspektywy interesów wspólnoty i postępować zgodnie z nimi tylko wtedy, gdy będzie doświadczało sytuacji, w których od sukcesu danej społeczności jako ogółu zależeć będzie urzeczywistnienie również i jego celów oraz dążeń. „A nie ma chyba takiego zawodu, czy dziedziny codziennego funkcjonowania, gdzie nie byłaby ona potrzebna. Od współpracy, zwłaszcza umiejętności komunikacji, zależą: jakość naszego życia społecznego, postaw obywatelskich, efekty realizowanych projektów zawodowych i społecznych, jakość życia rodzinnego i zadowolenia osobistego” [Zatorska 2016: 66]. Ponadto ważne jest również to, aby znajdować dobre przykłady aktywności i współpracy wspólnot, analizować ich sposoby działania oraz promować i upowszechniać je jako modelowe rozwiązania, a także czynić bardziej wyrazistymi wspólne wartości i miejsca istotne dla społeczności.

Wnioski

Od systemu wartości, jakim kierujemy się w naszym życiu, zależy jakość naszego życia na każdej z jego płaszczyzn. Współczesna szkoła stoi przed ogromnym wyzwaniem, bowiem powinna tworzyć warunki do pracy nad sobą i rozwojem. Musi być miejscem, gdzie każde dziecko czuje się bezpiecznie i na miarę swoich możliwości, zdolności i zainteresowań ma szansę przeżyć swój sukces, a żaden wysiłek nie będzie lekceważony, a także aby pożądanego w naszym życiu wartości mogły być przez uczniów rozpoznawane, świadomie wybierane i respektowane, stanowiąc trwałe źródło inspiracji. Ponadto musi doprowadzać dziecko, przyszłego obywatela, do zrozumienia odpowiedzialności za podejmowane działania oraz kształtowanie własnej przyszłości i przyszłości

społeczności, w której przyjdzie mu żyć. Dostrzeżenie, że zaufanie, współpraca, otwartość i dialog przynoszą korzyści, a także że nauka poprzez interakcje z innymi ludźmi i środowiskiem staje się skuteczniejsza i efektywniejsza niż w pojedynkę, powinno uczyć nas uczy doceniania roli tych wartości.

Literatura

- Ambrosewicz-Jacobs J. (2003), *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*, Kraków.
- Bauman T. (1995), *Edukacja wobec zmian w Europie* [w:] E. Rodziewicz (red.), *Inspiracje otwarcia krytyki w edukacji*, Gdańsk.
- Chęta K. (2003), *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, Lublin–Kielce 2003.
- Jan Paweł II (1980), *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO*, Paryż.
- MKiDN, http://ks.mkidn.gov.pl/pages/mk_posts/iii.-wyzwania-rozwojowe-dla-kapitalu-spoecznego-11.phpz (30.05.2016).
- Mularska-Kucharek M. (2011), *Zaufanie jako fundament życia społecznego*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 2(44).
- Na jakich wartościach oprzeć rozwój Polski?* (2016), Po X Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność nr 70.
- Pasterniak W. (1991), *O dydaktycznej teorii wartości*, Goleniów.
- Putnam R.D. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa.
- Schmid J. (2004), *Dialog w edukacji międzykulturowej*, „Edukacja i Dialog” nr 8.
- Tischner J. (1994), *Wstęp* [w:] A. Mirga, L. Mróz, *Cyganie. Odmiennność i nietolerancja*, Warszawa.
- Tischner J. (2001), *Myśli wyszukane*, Kraków.
- Zatorska M. (2016), *Jakich kompetencji będziemy potrzebować jak je możemy zdobyć? Perspektywa gardnerowska* [w:] *Kompetencje przyszłości – jakich postaw i wartości potrzebujemy?*, Po X Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność nr 68.